

จดหมายเหตูปู่เตอร์ วิลเลียมสัน ฟลอริส (Peter Williamson Floris) : การใช้เอกสารต่างประเทศสอบ
วินิจฉัยพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขา
เนพระรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ/อินทราชา/“ทรงธรรม”
(ค.ศ. ๑๖๑๐-๑๖๒๘)

อนันต์ชัย เถาะพันธ์* (แปล)
วินัย พงศ์ศรีเพียร* (อธิบายความ)^๒

๑

เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในบรรดานักวิชาการประวัติศาสตร์ไทยว่า แม้ในขั้นตอนของการค้นคว้าวิจัยในปัจจุบันที่มีวิธีการพัฒน์ในเชิงวิเคราะห์มากขึ้น เรายังมีความรู้ความเข้าใจประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยากันอย่างกระต่อนกระแท่น และดูเหมือนจะมีการยึดถือข้อสมมุติฐานบางประการเป็นที่สิ้นสุด อุปสรรคสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยสมัยนี้ก็คือ การขาดแคลนเอกสารชั้นต้นและเอกสารร่วมสมัยทางฝ่ายไทยเอง พระราชพงศาวดารฉบับพิศดารทั้งหลายเป็นเอกสารที่ค่อนข้างใหม่และส่วนใหญ่ได้รับการ “ชำระ” หรือแต่งขึ้นใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น, นอกจากพระราชพงศาวดารสังเขปฉบับหลวงประเสริฐซึ่งมีความแม่นยำค่อนข้างสูงแล้ว พระราชพงศาวดารฉบับอื่น ๆ ส่วนใหญ่จะมีความคลาดเคลื่อนมากไม่ว่าจะเป็นในเรื่องรายละเอียดของเหตุการณ์หรือปีรัชกาลของพระมหากษัตริย์พระองค์ต่าง ๆ ในแง่ของประวัติศาสตร์นิพนธ์ นักประวัติศาสตร์จึงไม่อาจถือพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพิศดารเป็นหลักฐานชั้นต้นได้ ถ้าจะพิจารณาหลักเกณฑ์การเรียบเรียงพระ

* อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

๑. ตอนที่ ๓

๒. ตอนที่ ๑, ๒, ๔, และ ๕

ราชพงศาวดารที่อาศัยเอกสารชั้นต้น เช่น จดหมายเหตุโหร บันทึกกราบบัง และหนังสือในหอพระสมุดหลวงเป็นพื้นแล้ว พระราชพงศาวดารก็น่าจะมีน้ำหนักความน่าเชื่อถืออยู่มาก แต่ถ้าเอกสารชั้นต้นเหล่านั้นสูญหายไปก่อน ก็ชวนให้กังขาว่าพระราชพงศาวดารจะมีความถูกต้องหรือไม่

อย่างไรก็ตาม การตรวจสอบความถูกต้องของพระราชพงศาวดารนั้นเป็นสิ่งที่อาจทำได้และเป็นสิ่งที่จำเป็นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเราพิจารณาว่าพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐภูมิมีความยุติถึงแก่สิ้นรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร หลักฐานภายนอกที่จะนำมาใช้ตรวจสอบพระราชพงศาวดารจะต้องเป็นเอกสารร่วมสมัยจึงจะมีน้ำหนักมากในทางประวัติศาสตร์นิพนธ์

ไทยได้มีความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกมาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (ค.ศ. ๑๔๙๑-๑๕๒๙) ในรัชกาลนั้นเองโปรตุเกสได้ส่งทูตคืออาวาร์เต เฟร์นันเนสเข้ามาในปี ๑๕๑๑ เพื่อแจ้งข่าวการที่โปรตุเกสได้ยึดครองมะละกา ต่อมาโปรตุเกสก็ส่งอาวาร์เต กูโลส เข้ามาทำสนธิสัญญาเป็นไมตรีกันกับ

ราชสำนักไทยในปี ๑๕๑๘ นับว่าเป็นการเปิดศักราชใหม่ในความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับต่างประเทศ หลังจากนั้นชาติยุโรปอื่น ๆ ก็เข้ามาติดต่อกับไทยเป็นลำดับคือ สเปนเข้ามาในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวร (ค.ศ. ๑๕๙๐-๑๖๐๕) ฮอลันดาเข้ามาเป็นครั้งแรกในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ/รามศวร (ค.ศ. ๑๖๐๕-๑๖๑๐) อังกฤษเข้ามาในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ/อินทราชา/“ทรงธรรม” (๑๖๑๐-๑๖๒๘) และฝรั่งเศสเป็นชาติสุดท้ายที่มีความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการกับราชสำนักไทยในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ (ค.ศ. ๑๖๕๖-๑๖๘๘) ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ได้มีนักสำรวจ นักเผชิญโชค ทูต พ่อค้าและบาทหลวงจากชาติตะวันตกเข้ามาในราชอาณาจักรไทยเป็นจำนวนไม่น้อย ในบรรดาชาวตะวันตกเหล่านี้ได้มีหลายคนสนใจเขียนบันทึกเรื่องราวของไทยไว้ซึ่งยังพอจะหาอ่านได้ในเวลานี้ ดูเหมือนว่าเรื่องราวของแผ่นดินไทยจะไปปรากฏเป็นครั้งแรกในเอกสารของตะวันตกก่อนรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เสียอีก คือ ในข้อเขียนของ นิโคโล ดี คอนติ (Nicolo di Conti) ผู้ซึ่งอาจจะมาเยือนเมืองมะริดในระหว่างปี ๑๔๒๕-๑๔๓๐

เอกสารร่วมสมัยของชาวยุโรปนั้นมีค่ามากสำหรับคนที่ศึกษาประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยา บันทึกของ โจอาว เดอ บาร์รอส (Joao de Barros) โตเม ปีเรส (Tomé Pires) เจเรไมอัส วัน ฟลิต (Jeremias van Vliet) ซิมอง เดอ ลา ลูแบร์ (Simon de la Loubere) และ กียู ตาซาร์ด (Guy Tachard) ล้วนแต่ช่วยให้เราเขียนประวัติศาสตร์ไทยได้แม่นยำมากขึ้น แต่นอกจากบันทึกของบุคคลที่เป็นที่รู้จักกันดีแล้ว เรายังมีบันทึกหรือจดหมายเหตุของชาวตะวันตกคนอื่น ๆ ที่มีประโยชน์ต่อการจำลองประวัติศาสตร์อยุธยาอีก ซึ่งอาจจะยังไม่ได้ได้รับความสนใจอย่างจริงจังจากนักประวัติศาสตร์ไทยในที่นี้จะขอยกถึงจดหมายเหตุฉบับหนึ่งของปีเตอร์ วิลเลียมสัน ฟลอริส (Peter Williamson Floris) ซึ่งมีส่วนหนึ่งพูดถึงเหตุแห่งวิกฤตการณ์ในประเทศสยามตอนเปลี่ยนจากราชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ / งามศวร มาเป็นรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ / “ทรงธรรม” ในปี ๑๖๑๑ ข้อมูลที่ปรากฏในจดหมายเหตุฉบับนี้แตกต่างโดยสิ้นเชิงจากข้อมูลที่ปรากฏในพระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาที่เคยนับถือกันว่าเป็นฉบับทางการของไทย จึงชวนให้เปรียบเทียบหลักฐานทั้งสองเพื่อให้เข้าใจวิธีการ

บันทึกประวัติศาสตร์ประเภทพงสาวดารของไทยได้ดังนี้

จดหมายเหตุปีเตอร์ ฟลอริส อาจจะไม่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในหมู่นักประวัติศาสตร์ไทย แต่อย่างน้อยสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงรู้จักจดหมายเหตุนี้ดีและได้ทรงอ้างถึงเมื่อทรงนิพนธ์อภิปรายเรื่องราวตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ / งามศวร เพียงแต่ทรงเรียกว่า “จดหมายเหตุของฝรั่งซึ่งแต่งในสมัยนั้น” เท่านั้นเอง^๑ ศาสตราจารย์จรูญ สุขพานิช ได้กล่าวถึง จดหมายเหตุปีเตอร์ ฟลอริส อีกครั้งหนึ่งในบทความของท่านเรื่อง “สอบศักราชบวรรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ”^๒ อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีการแปลและลงพิมพ์จดหมายเหตุปีเตอร์ ฟลอริส อย่างเต็มสมบูรณ์ทั้ง ๆ ที่เป็นเอกสารที่น่าสนใจมากชิ้นหนึ่งและเป็นประจักษ์พยานของการติดต่อกันอย่าง

๑. สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ “อธิบายเรื่องในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ” พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, เล่ม ๑ กรุงเทพฯ ๑ : กลังวิทยา ๒๕๐๖, ๗๒๒.
๒. จจร สุขพานิช, “สอบศักราชบวรรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ” ใน วุฒิชัย มูลศิลป์, (บก.), ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยอยุธยา, กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ๒๕๒๓ : ๗๗-๑๕๑.

เป็นทางการระหว่างประเทศสยามและอังกฤษ ถ้าจะกล่าวถึง บีเทอร์ ฟลอริส ก็คงจะต้องพาตึงไปถึงมูลเหตุของการติดต่อกันระหว่างอังกฤษกับสยามด้วย

ในสมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ นั้น การแข่งขันกัน ระหว่างชาติยุโรปในเรื่องการค้าเครื่องเทศได้มาถึงจุดสุดยอดแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากปี ๑๖๐๒ ที่มีการจัดตั้งบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา (VOC) ขึ้น ในระยะนี้เองอิทธิพลของโปรตุเกสได้เสื่อมลงและอังกฤษเริ่มจะเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จอห์น แอนเดอร์สัน^๑ ได้กล่าวถึงสาเหตุการที่อังกฤษจะเข้ามาติดต่อกับสยามว่า เริ่มต้นตั้งแต่ปลายรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศธรรม/ราเมศวร คือในปี ๑๖๐๘ เมื่อกัปตันวิลเลียม คีลลิง (William Keeling) ได้แวะเรือพักที่เมืองบันทัมและได้พบกับราชทูตจากอยุธยาท่านหนึ่ง และได้สอบถามทราบถึงผลผลิตและช่องทางค้าขายในเมืองไทย ราชทูตไทยแจ้งว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามจะทรงพอพระทัยติดต่อกับค้าขายกับพระเจ้ากรุงอังกฤษ “ซึ่ง

๑. John Anderson, *English intercourse with Siam in the Seventeenth Century*, London. 1889 : 46.

พระเจ้ากรุงฮอลันดามีอาจเปรียบเทียบได้”^๔ กัปตันวิลเลียม คีลลิง กลับไปถึงประเทศอังกฤษในตอนต้นปี ๑๖๑๐ และคงจะรายงานให้บริษัทอินเดียตะวันออกได้ทราบถึงเรื่องนี้ คณะผู้อำนวยการบริษัทจึงเห็นควรให้จัดรวมทุนเพื่อเดินทางไปค้าขายทางตะวันออกเป็นครั้งที่เจ็ดโดยมีจุดประสงค์หลักอย่างหนึ่งคือการเปิดความสัมพันธ์ทางการค้ากับกรุงศรีอยุธยา ในการเดินทางครั้งที่เจ็ดนี้ทางบริษัทได้ใช้เรือชื่อ The Globe มีกัปตันแอนโทนี ฮิปพอน (Anthony Hippon) เป็นผู้บังคับการเรือและมีพ่อค้าคือ บีเทอร์ วิลเลียมสัน ฟลอริส, แอดัม เด็นตัน (Adam Denton) โทมัส เอสซิงตัน (Thomas Essington) และลูคัส แอนเทียนิส (Lucas Antheuniss) ร่วมเดินทางไปด้วย

เรือ The Globe ออกเดินทางจากเกาะอังกฤษในวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๖๑๑ และเดินทางมาถึงลังกาในเดือนสิงหาคม หลังจากเดินทางผ่านที่อีกสองสามแห่งจนไปถึงบันทัมเพื่อระบายสินค้าบางส่วน แล้วเรือก็แล่นไปยังนครรัฐปัตตานีซึ่งเป็นราชธานีของกรุงสยามและไปถึงที่นั่นในวันที่ ๒๓ มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๑๒ ซึ่งพวกอังกฤษก็ได้รับ

๔. ibid.

การต้อนรับเป็นอย่างดีจากนางพญาปัตตานี และคนท้องถิ่น พวกอังกฤษได้ถวายพระราชสาส์นของพระเจ้าเจมส์ที่ ๑ (ครองราชย์ ค.ศ. ๑๖๐๓-๑๖๒๕) แก่นางพญาปัตตานี ด้วย ต่อมากัปตันเรือคือ แอนโทนี ฮีปอน เกิดไม่สบายตาย จึงมีการแต่งตั้งโทมัส เอสซิงตันเป็นกัปตันแทน เรือ The Globe ได้เดินทางต่อไปยังอยุธยาในวันที่ ๔ สิงหาคม โดยทั้งบีเตอร์ ฟลอริส อยู่ดูแลกิจการของ อังกฤษที่ปัตตานี จดหมายเหตุของบีเตอร์ ฟลอริส ส่วนที่เกี่ยวกับกรุงสยามจะเริ่มขึ้น พุทธถึงเหตุการณ์ตอนนี้เป็นต้นไป สิ่งที่น่าสนใจก็คือ บีเตอร์ ฟลอริส เป็นชาวดัชท์ เคยทำงานให้กับบริษัทอินเดียตะวันออกของ ฮอลันดามาก่อนก่อนที่จะมาทำงานให้บริษัท อังกฤษ บันทึกของบีเตอร์ ฟลอริสไม่ได้จัด อยู่ในประเภทเอกสารประจักษ์พยานสายตา (Eye-witness account) เนื่องจากเขาอยู่ที่ปัตตานี ไม่ได้มาเห็นเหตุการณ์ที่กรุงศรีอยุธยาด้วยตัวเอง และจดหมายเหตุของเขาไม่ได้เป็นบันทึกประจำวัน (Diary) อย่างที่ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช เคยกล่าวไว้^๕ แต่เป็นบันทึกที่รวบรวมเขียนขึ้นจากจดหมายติดต่อกันระหว่างเขากับลูคัส แอนทียูนิส และเจ้าหน้ที่

๕. ขจร, อ้างแล้ว, ๕๐.

อังกฤษที่อยุธยา ผู้เขียนมีเหตุผลที่จะกล่าวต่อไปข้างหน้า ที่จะขอสันนิษฐานว่าบีเตอร์ ฟลอริส เขียนจดหมายเหตุของเขาเสร็จสมบูรณ์ไม่นานก่อนปี ๑๖๒๕ ซึ่งได้มีการกัศเปลี่ยนแปลงส่วนของจดหมายเหตุของเขาจากภาษาดัชท์เป็นภาษาอังกฤษ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยายุทธ ได้ทรงให้อ่านจดหมายเหตุบีเตอร์ ฟลอริส วิลเลียมสัน ฟลอริส ที่พิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกนี้ เมื่อตอนที่ทรงพระนิพนธ์คำอธิบายประกอบพระราชพงศาวดาร ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อ ปี ๑๙๑๓ เพราะ จดหมายเหตุบีเตอร์ ฟลอริส เพิ่งได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ใหม่ โดยสมาคมฮักลุท (The Hakluyt Society) แห่งประเทศอังกฤษ ในปี ๑๙๓๔

จดหมายเหตุบีเตอร์ ฟลอริส ส่วนที่เกี่ยวกับประเทศสยามที่ได้รับการแปลเป็นภาษาไทยโดยสมบูรณ์ในที่นี้คัดมาจากฉบับพิมพ์ปี ๑๙๓๔ ซึ่งมี W.H. Moreland เป็นบรรณาธิการในหนังสือชื่อ Peter Floris : His Voyage to the East Indies in the Globe, 1611 - 1915. ภาษาอังกฤษที่ใช้แปลจากต้นฉบับภาษาดัชท์เป็นภาษารุ่นเก่าของต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ซึ่งบางตอนอ่านได้เข้าใจค่อนข้างยาก ผู้ช่วย

ศาสตราจารย์อนันต์ชัย เสาหะพันธุ์ ได้ใช้
ความอุตสาหะถอดความเป็นภาษาไทยโดย
พยัญชนะเพื่อรักษาคุณค่าในเชิงวิชาการและ
บรรยากาศของสมัย ผู้เขียนได้ตรวจทานแก้ไข
บ้างเล็กน้อยเพื่อให้ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น
ความทั้งหมดที่แปลเป็นภาษาไทยมีดังต่อไปนี้ :-

๒

ด้วยพระบารมีแห่งพระผู้เป็นเจ้าเรือ
The Globe ก็มาถึงที่^๖ จากสยาม หลังจาก
ผจญคลื่นลมอยู่ ๘ วัน และด้วยเหตุที่ความ
เปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงได้เกิดขึ้นในระยะ
เวลานั้น ๆ นี้ ข้าพเจ้าจักขอเล่าเรื่องการเดินทาง
ไปค้าขายครั้งนี้อย่างละเอียดทีเดียว

หลังจากที่พวกเขาออกเดินทางจากที่
นี้เมื่อวันที่ ๔ สิงหาคม^๗ พวกเขาก็เดินทาง
ไปถึงที่จอดพักเรือของประเทศสยามในวันที่

๖. หมายถึงปัตตานีที่เตอร์ ฟลอริส เป็นนายโร
สินก้าอังกฤษตอนที่เรือ *The Globe* เดินทาง
ไปพระนครศรีอยุธยา.

๗. Anderson ซึ่งใช้จดหมายเหตุเตอร์ ฟลอริส
ฉบับพิมพ์ ปี ๑๖๒๕ บอกว่าเรือ *The Globe*
ออกจากปัตตานีในวันที่ ๑ สิงหาคม (Anderson,
op cit, 50).

๑๕ เดือนเดียวกัน ในตอนเย็นเรือก็จอดทอด
สมอตอนที่น้ำขึ้นสูง ๓ ฟาธอม^๘ แต่ในวัน
รุ่งขึ้นเมื่อน้ำค่อยลดลงเป็นเวลานานผ่านไป
๑๓ ชั่วโมง ระดับน้ำลึกก็เหลือเพียง ๗ ฟุต
เท่านั้น แต่เนื่องจากไต้พินน้ำเป็นโคลนตม
และอากาศปลอดโปร่งดี เรือจึงไม่ได้รับความ
เสียหายมากมายแต่อย่างใด ในวันถัดไป น้ำ
ก็ขึ้นสูงมาเรื่อย พวกเขาก็สามารถนำเรือออก
ห่างจากฝั่งไปได้ไกลขึ้น ซึ่งจะเป็นระดับน้ำ
ลึก ๓ ฟาธอมเมื่อน้ำลดลงสุดและอยู่ห่างจาก
สันดอนประมาณ ๔ ไมล์ทะเล^๙ ในวันที่
๑๗ แอดัม เดนตัน (Adam Denton) นัศ
ซาร์ จันท์ (Nasar Chan) และ (ล่ำม)
ชาวสยามได้ถูกส่งตัว ไปยังแม่น้ำเพื่อจะขึ้น
ไปส่งข่าวการมาถึงของพวกเรา เนื่องจาก
พระนครศรีอยุธยาตั้งอยู่ห่างออกไปตามระยะ
ทางแม่น้ำถึง ๓๐ ไมล์ทะเล พวกที่ไปจึงมิ
อาจกลับมาอีกจนกระทั่งวันที่ ๒๓ โดยได้นำ
เอานายท่า (Sabandar) และเจ้าเมืองบางกอก
(Mancock) ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำมาอัญเชิญ
พระราชสาส์น^{๑๐} แต่เรื่องสำคัญยิ่งแล้วก็คือ

๘. เท่ากับระยะลึก ๑๘ ฟุต.

๙. หนึ่งไมล์ทะเลเท่ากับ ๑ ไมล์ในปัจจุบัน หรือ
๔.๘ กิโลเมตร.

๑๐. หมายถึงพระราชสาส์นของพระเจ้าเจมส์ที่หนึ่ง
แห่งอังกฤษซึ่งทรงพระราชหว่านปี ๑๖๐๓-๑๖๒๕.

เรื่องของท่านต่าง ๆ ที่พวกเขาคิดว่าควรได้รับ จึงเห็นได้ว่าความละโมภในของท่านที่อาณาจักรสยามก็เลวร้ายพอ ๆ กับที่อื่น ๆ ในหมู่เกาะอินเดีย ดังนั้น มิสเตอร์ลูคัส (Mr. Lucas) และมิสเตอร์เอสซิงตัน (Mr. Essington) จึงได้ไปที่พระนครหรือยุรยากับพวกเขา และเมื่อไปถึงที่นั่นก็ไม่พบกับปัญหายุ่งยากอะไร ซึ่งในเรื่องนี้ข้าพเจ้าขออ้างถึงจดหมายของมิสเตอร์ลูคัส ซึ่งได้เขียนถึงสิ่งที่เกิดขึ้นที่นั่นอย่างยืดยาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสวงหาโอกาสที่จะสร้างตึกสักหลังหนึ่ง ซึ่งในที่สุดก็ได้ตึกซึ่งพระเจ้ากรุงสยามทรงพระราชทานให้แก่พวกเขาอันกล่าวกันว่า เป็นตึกหลังที่ดีที่สุดในสยามทั้งติดเคียงกับตึกของพวกวิลันดา ซึ่งในการที่พระเจ้าพระราชทานให้แก่ใครดูเหมือนว่าเป็นไปไม่ได้เลยสำหรับเราที่จะได้มา ในวันที่ ๑๗ กันยายน พวกเขาก็ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม พระองค์มีรับสั่งถึงพระพลานามัยของพระเจ้าอยู่หัวแห่งเราอย่างสั้น และทรงถามว่าพวกเราได้จากบ้านเมืองมานานเท่าใดแล้ว และต่อจากนั้นได้แสดงความยินดีต้อนรับเราและทรงสัญญาให้พวกเราทำมาค้าขายได้อย่างเสรี และหลังจากนั้นทรงพระราชทานถ้วยทองใบเล็ก ๆ แก่ทุกคนคนละใบกับผ้าอีกคนละผืนเสร็จแล้วพวกเขาก็กราบบังคมทูลลากลับ

หลังจากต้องรบเร้า ต้องวิ่งเต้นติดต่อและประสบความสำเร็จเป็นอันมาก เพราะความเจ้าเล่ห์อย่างร้ายกาจของพวกเขาในสยาม เราได้บ้านตึกหลังงามที่พระเจ้ากรุงสยามทรงพระราชทานให้ บ้านนี้เป็นทรงบ้านตึกแต่ก่อนข้างเก่า ซึ่งถ้าซ่อมแซมสักเล็กน้อยก็คงจะใช้งานได้อีกหลายปี^{๑๑} และเท่าที่ทราบนั้นในกรุงสยามไม่มีบ้านหลังใดดีกว่าหลังนี้หรืออยู่ในทำเลที่ดีกว่าเพราะตั้งอยู่ติดกับตึกวิลันดา

หลังจากได้เข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงสยามกับได้ตึกแล้ว^{๑๒} พวกเขาก็ส่งให้นาสินค้าขึ้น

-
๑๑. Adam Denton, ในจดหมายที่มิไปถึงบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ ลงวันที่ ๕ ตุลาคม ๑๖๑๔, กล่าวว่า ตึกที่พวกอังกฤษได้นั้นเป็นตึกสามชั้นค่อนข้างใหญ่, ภูมิสถาปัตย์, บันทึกเรื่องสัมพันธ์ในตรี ระหว่าง ประเทศไทย กับ นานาประเทศในศตวรรษที่ ๑๗, เล่ม ๑, ๒๕๑๒, ๓๕.
๑๒. ในวันที่ ๒๕ กันยายน กัปตันเอสซิงตัน, มิสเตอร์เดนตัน และมิสเตอร์ลูคัสแอนทอนีสได้ถูกเชิญไปร่วมพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา และได้มีการอ่านพระราชสาส์นของพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษซึ่งมีความว่า “พระเจ้าแผ่นดินผู้ครองประเทศเกรทบริเตน ไอร์แลนด์ และฝรั่งเศส ขอส่งความปรารภมาแด่มายัง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงสยาม ผู้เร่ด้วยพระบรมเดชานุภาพ และในลำดับต่อมา ใคร่ขอกราบบังคมทูลเพียงแต่ขอให้ชาวอังกฤษได้รับความคุ้มครองจากพระองค์ ให้สามารถทำการค้าพาณิชย์ได้โดยเสรีและว่า ในกรณีที่พระเจ้ากรุงสยามทรงปรารภว่าจะทูลขออะไร จากพระเจ้ากรุงอังกฤษ พระเจ้ากรุงอังกฤษจะมอบให้” ดูภูมิสถาปัตย์, เพื่องาน ๑๑-๑๘.

ฝั่งโดยว้างเรือสำเภานในสนนราคา ๘๖
 รูปี ๘ แอนนา และเมื่อเห็นว่าเพรียงกำลัง
 กินเรือ และพบว่ากว่าสำเภาล่องขึ้นไปถึง
 พระนครศรีอยุธยาต้องใช้เวลา ๒๐ วัน จึง
 เห็นสมควรที่จะหาสถานที่ที่เหมาะสม ๆ สักแห่ง
 หนึ่งซ่อมเรือกันก่อน เพราะไม้แผ่นที่จะใช้
 ในการนี้ก็นำมาแล้วจากบันทัม ส่วนสำเภา
 ที่บันทุกินค้าเต็มก็ล่องไปยังพระนครศรี-
 อยุธยา ซึ่งอยู่ห่างออกไปราว ๓๐ ไมล์ทะเล
 แต่ตอนนี้เป็นช่วงฤดูฝน ที่ประเทศสยามจึง
 มีน้ำเจิ่งนอง กระแสน้ำไหลหลากลงมาทาง
 ใต้อย่างรุนแรง จนกระทั่งว่าสำเภาไม่อาจ
 ไปถึงพระนครศรีอยุธยาจนกระทั่งวันที่ ๒๕
 ตุลาคม ในขณะที่เดียวกันได้เกิดปัญหาที่หนัก
 หน่วงไม่น้อยขึ้น เนื่องมาจากการใช้อำนาจ
 บาตรใหญ่และเล่ห์กะเทอย่างร้ายของขุนนาง
 สยามซึ่งไม่ได้ล่องรู้ไปถึงพระเนตรพระกรรม
 สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม สาเหตุคือบรรดา
 ขุนนางที่ถูกส่งมายังเรือสำเภาเพื่อทำบัญชีสิ่ง
 ของและตราสินค้า เพื่อจะเอาสินค้า (ที่
 เลือกแล้ว) ไปเก็บยังพระคลังหลวง ได้เบียด
 หนีบื้อและหยิบฉวยสินค้าที่พวกตนพอใจที่สุด
 โดยตราสินค้าอย่างที่ว่าตัวเองพอใจ และ
 ก่อนที่จะได้เงินค่าสินค้าเราก็ต้องจ่ายสินบน
 ครั้งหนึ่งของราคาสินค้า นับเป็นเล่ห์กลอย่าง

มหาประลัยจริง ๆ ซึ่งไม่มีใครเขาใช้วิธีประ
 เกณฑ์กันในแถบหมู่เกาะอินดีสเลย แม้ว่าการ
 ถู้อำนาจล่งเกินไขว่จะไม่มีในหมู่เกาะอิน
 ดีสทั้งหมด แต่มีสเตอร์ลูคัสเมื่อเห็นว่าเขา
 ต้องเผชิญปัญหากับพวกนี้ และรู้ว่าสมเด็จพระ
 เจ้ากรุงสยามมิได้ทรงทราบเรื่องนี้เลย จึง
 ได้ตอบไปอย่างเฉียบขาดว่าเขาจะไม่ยอมอยู่
 ในแอกที่เลวร้ายเช่นนั้น และกล่าวว่าเขาได้ทำ
 หน้าที่ของเขาแล้วคือ เขาได้ถวายพระราชา-
 สาสน์ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเราแก่สม-
 สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามแล้ว ซึ่งพระองค์ก็
 พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ทำการค้า
 ได้อย่างเสรี และถ้าแม้ว่าเขาจะไม่ได้รับสิทธิ
 ดังกล่าวละก็เขาจะเดินทางกลับ เพราะเขา
 เพียงแต่ถูกส่งตัวมาเฝ้าพระเจ้ากรุงสยามพระ-
 องค์เดียวเท่านั้นมิใช่มาเฝ้าคนอื่น ๆ อีกหลาย
 คนอย่างที่เขากำลังพบอยู่

ในเวลาเดียวกันนั้น มีสเตอร์ลูคัสได้
 ส่งหนังสือถึงออกญาพระคลัง (Oya Phisma-
 chan) เสนาบดีผู้ใหญ่ผู้หนึ่ง แจ้งความ
 บรรณาที่จะเดินทางออกจากสยามอย่างฉันท
 มิตร ด้วยเห็นว่า เขาไม่อาจทนเสียเวลา
 อยู่อีกเพราะถูกหยิบยืมธรรมเนียมปฏิบัติที่ไม่
 ยุติธรรมหลายประการให้ และเมื่อได้มาด้วย
 มิตรไมตรี เขาก็อยากจะกลับไปพร้อมด้วย

มิตรไมตรี ออกญาพระคลังที่เวลานั้นเมื่อเข้าใจ
ดี ได้รับไปเผ่าถวายเป็นอาภรณ์ (ของมิสเตอร์
ลูคัส) แต่สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทันทีที่
ใดซึ่งพระองค์โดยที่ทรงห้ามเจ้าพนักงาน
ชักขวางรังควานคนของเรา ได้มีรับสั่ง
ทันทีว่า พวกเขาอาจสนใจสินค้าไปยังตึกและ
ขายได้ตามใจชอบ โดยมีได้ทรงกล่าวถึงเรื่อง
ภาษีแม่น้ำน้อย หลังจากนั้นหีบห่อต่างๆ ก็ถูก
ลำเลียงมายังโรงสินค้าโดยไม่มีใครมารบกวน
อีกต่อไป และในวันที่ ๒๗ ตุลาคม มิสเตอร์
ลูคัสได้คิดที่จะไปที่เรือเพื่อนำเอาพวกที่มา
พระนครหรือยุรยาภิกับสำเภาไปขึ้นเรือใหญ่
และเพื่อจะไปส่งเรือออก โดยหวังว่าจะพบ
กับความสะดวกสบายทดแทนความยุ่งยากลำ
บากทั้งหลายที่เกิดขึ้นบนบก แต่ก็เหมือน
หนีเสือปะจระเข้ เพราะในตอนบ่ายประมาณ
๔ โมงเย็นของวันที่ ๒๖ ตุลาคม ก็เกิดพายุ
อย่างฉับพลันและฝนตกอย่างหนักซึ่งแม้แต่
พวกผู้เฒ่าผู้แก่ก็ไม่เคยพบเห็นมาก่อนเลยใน
ประเทศนี้ พายุพัดจนต้นไม้ถอนรากถอนโคน
และองค์อนุสรณ์สถานที่สมเด็จพระเจ้ากรุง
สยามทรงสร้างถวายเป็นพระราชอุทิศแด่
สมเด็จพระบรมชนกนาถก็ถูกพายุพัดทำลายลง
เรือซึ่งอยู่ในอันตรายนานปีการช่วยเหตุที่
สมอลุคหายไปสองตัวได้เคลื่อนออกจากที่

แต่ด้วยความกล้าหาญอย่างชายชาติวีรของมิส-
เตอร์สกินเนอร์ (Mr. Skinner) กับ แซมู-
เอล ไฮท์ส (Samuel Huys) พวกเขาก็เลย
ยังเกาะกุมสายเคเบิลของสมอลตัวที่สามไว้ได้
และปล่อยสมอลนั้นลงน้ำซึ่งทำให้เรืออยู่กับที่
และปลอดภัย เพราะเรือได้ถูกพัดมาจากบริเวณ
น้ำลึก ๖ ฟาธอมมาตื้นน้ำลึก ๔ ฟาธอม
แล้ว และอยู่ห่างจากแผ่นดินไม่เกิน ๑ ไมล์
อังกฤษตรงที่มีโชคหินที่แหลมคมมาก มิส-
เตอร์สกินเนอร์ถูกชักกระเด็นไปจากวันสมอล
แต่ราวกับปาฏิหาริย์ เขาถูกชนมาจับเชือกอยู่
ในมือและจับยึดอยู่อย่างนั้น โดยที่ไม่มีใคร
ทราบว่าจะเกิดอะไรขึ้นแก่เขา เพราะท้องทะเล
ปั่นป่วนและคลื่นลมปะทะข้ามเรือจนกระทั่ง
ว่าไม่มีใครสามารถจะเคลื่อนผ่านไปตามลำเรือ
ได้ และให้ท้องเรือก็มีน้ำท่วมขึ้นมากครั้งหนึ่ง

เรือรบที่บรรทุกคน ๘ คนได้ขึ้นฝั่ง
แล้ว และเมื่อคนเพียงพียงจะขึ้นจากเรือใหม่ๆ
ก็เกิดพายุขึ้น และก่อนที่พวกเขาจะขึ้นเรือ
บดได้ทันก็เห็นเรือใหญ่ถูกชักออกไป จน
กระทั่งพวกเขาคิดแน่ใจว่า เรือคงจะต้องเกย
ตื้นแน่ๆ ดังนั้นโดยเหตุที่ไม่ต้องการเข้าไป
ในเรือ พวกเขาก็จึงพากันเกาะบันไดเชือก
ที่ห้อยตกลงไปทางท้ายเรือ ตอนที่เรือใหญ่
กระโชกขึ้นหรือถูกสมอลดึงให้อยู่กับที่นั่นเอง

เรือบคก็ถูกซัดล่มลงไปและคน ๔ คนในจำนวนนั้นจมน้ำตายตรงข้างเรือนั่นเอง หัวหน้ากลาสซีชื่อ จอร์จ พอนเดอร์ (George Ponder) ซึ่งเป็นลูกเขยของมิสเตอร์ จอห์นสัน (Mr. Johnson) นายเรือคนปัจจุบันได้จมน้ำตายหลังจากนั้นชั่วขณะหนึ่ง หรือถ้าไม่เช่นนั้นก็คงจะถูกฆ่ากินโดยปลาวาฬ หลังจากมีผู้เห็นเขาก่อนหน้านั้นเล็กน้อย แต่หลังจากได้มีผู้เห็นปลาวาฬตัวใหญ่ตัวหนึ่งอยู่ในบริเวณนั้นเพียงเล็กน้อย และนับจากนั้นมาก็ไม่มีใครเห็นเขากันเลย ส่วนอีกสามคนถูกซัดขึ้นฝั่งในที่ต่าง ๆ เช่นเดียวกับเรือกรรเชียงและเรือบค ซึ่งได้จมน้ำ สายเคเบิลขาด ทำให้เรือลอยไปตามแนวฝั่งไกลถึง ๖ ไมล์ทะเล โดยได้รับความเสียหายเพียงเล็กน้อย เรือได้ลอยผ่านโขดหินและข้ามไปอีกฟากหนึ่งของอ่าวผ่านเลยแม่น้ำสายหนึ่งไป และที่นั่นเองก็ได้พบเรือทั้งสองอยู่ไม่ไกลจากกันนัก และเรือกรรเชียงและเรือบคทั้งสองก็ถูกนำขึ้นเรือใหญ่อีกครั้งหนึ่ง พายุครั้งนี้ได้มีอยู่ไม่เกิน ๔-๕ ชั่วโมง และแล้วก็เริ่มอ่อนกำลังลงจนเมื่อถึงตอนเช้าทะเลก็ราบเรียบราวกับว่าไม่เคยมีลมมาก่อนหน้านั้นเลย และข้างเป็นสื่อน้ำประหลาดจริง ๆ ที่ทะเลเกิดบ้าคลั่งไถ่ขนาดนั้นในอ่าวนี้ ซึ่งมองเห็นแหลมที่อยู่ไกลไป

ลิบลับได้ ซึ่งมีเกาะหลายเกาะ และกล่าวกันว่าเป็นอ่าวที่ดีที่สุดอ่าวหนึ่งอันพึงปรารถนา กัน เพียงแต่ว่าลมที่เกิดขึ้นนี้พัดมาจากทิศตะวันตกเฉียงใต้หรือบริเวณนั้นทำให้เกิดอันตรายแก่บรรดาเรือได้ เพราะมันพัดผ่านช่องโล่งระหว่างเกาะต่าง ๆ กับผืนแผ่นดินสรุปเรื่องแล้วในการเดินทางครั้งนี้ พระผู้เป็นเจ้าของผู้ทรงฤทธาภาพ ทรงคุ้มครองพวกเราด้วยความระมัดระวังอย่างพิคามีต่อบุตรที่เดียว มิได้ทรงทอดถอนพระเมตตาในครั้งนี้ โดยการที่ทรงคลบลันดาลให้เกิดพายุในครั้งนี้เสมือนหนึ่งเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่ทำให้เราต้องสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณนับแต่บัดนี้ไป ที่ได้ช่วยพวกเราให้รอดพ้นความชั่วร้ายที่ใหญ่หลวง และทรงเป็นหนทางซึ่งทำให้การทรมานและการหักหลังเป็นที่เปิดเผยออกมา อย่างที่ปรากฏโดยไม่มีข้อสงสัยว่า การทรมานหักหลังกันได้เกิดขึ้น อย่างที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในการกระทำของบุคคลต่อไป^{๑๓}

กับตันเรือคนใหม่คือ มิสเตอร์ เอส ซิงตัน ได้สั่งให้หัวหน้ากลาสซีเรือปฏิบัติหน้าที่

๑๓. ข้อความจากนี้ไปเป็นการเล่าเรื่องย้อนหลังเกี่ยวกับความยุ่งยากที่เกิดขึ้นภายในเรือ The Globe ระหว่างกับตันเรือและนายเรือที่ไม่ถูกชะตากัน.

อย่างหนึ่ง แต่หัวหน้ากะลาสีผู้หนึ่งซึ่งพึ่งพา
พ่อตาของเขาก็คือมิสเตอร์จอห์นสันได้ ไม่
ยอมทำตาม และจากเหตุการณ์ดังกล่าวก็เลย
ชักใจกับกัปตันเรือ และพุดจากหมื่นกิโลเมตร
ต่าง ๆ นานาต่อกับกัน ผู้ซึ่งเกรงว่าจะเกิด
ความขัดข้องต่าง ๆ เพิ่มขึ้นไปอีกจึงสู้ทน
ปล่อยเรื่องผ่านไปโดยมิได้ลงโทษแต่ประการ
ใด และมิสเตอร์จอห์นสันผู้ซึ่งควรจะช่วย
กัปตันปราบลูกเขยจอมก๊อของตนกลับยินดี
เสียอีกโดยยุบบุตรเขยมากขึ้นไปอีก ทั้งหมด
นี้เกิดขึ้นเมื่อเขาเป็นนายเรือใหม่ๆ และหลัง
จากนั้นมิสเตอร์จอห์นสันก็แสวงหาโอกาสที่
จะขัดแย้งและแข่งขันอำนาจด้วย อย่างเช่น
สินค้าของคนตายที่ต้องนำออกขายต่อหน้านาย
เรือ แต่แล้วมิสเตอร์จอห์นสันซึ่งอยู่ใน
เคบินของเขาก็ปฏิเสธไม่ยอมออกมา พอที่
มิสเตอร์เอสซิงตันก็เลยต้องทำหน้าที่ขายของ
เอง มิสเตอร์จอห์นสันที่คอยโอกาสอยู่แล้วก็
รีบวิ่งออกมาจากเคบินของเขา สร้างความ
โกลาหลวุ่นวายครั้งใหญ่ เริ่มต้นสับประมาท
กัปตัน สั่งให้ทุกคนคืนสินค้าที่ได้ซื้อไปแล้ว
โดยอ้างว่าการซื้อขายนั้นไม่มีผลบังคับและไม่
ควรจดลงสมุดผู้ซื้อ เพราะเขาไม่ได้อยู่ตรงที่
ขายสินค้าเหล่านั้น และใช้ถ้อยคำทำนองนั้น

อีกมากมายก่ายกอง อันเป็นเรื่องที่ไม่เกี่ยว
ข้องกับเขาเลย และสำหรับเรื่องนี้เวลาก็หมด
ไปหรืออะไร ๆ ค่อยสงบลง

หลังจากเหตุการณ์ในวันนั้น, ค่าย
พระบารมีแห่งพระผู้เป็นเจ้า เรือได้มาถึง
ประเทศสยาม ซึ่งก็ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะความ
ชาญฉลาดของมิสเตอร์จอห์นสัน หากแต่
เป็นตรงข้ามที่เกี่ยวอย่างทีคนในเรือทั้งหมด
จะเป็นพยานได้ เขาไม่ได้ปกครองคนใน
ทางใดเลยนอกจากทำราวกับว่า เขามุ่งแสวง
หาหนทางฉิบหายให้แก่เรือ และเมื่อมิสเตอร์
ลูคัสและมิสเตอร์เอสซิงตันล่องเรือขึ้นไป
ตามแม่น้ำพร้อมกับอัญเชิญพระราชสาส์นของ
พระเจ้าอยู่หัวอังกฤษไปยังพระนครศรีอยุธยา
ได้ให้มิสเตอร์จอห์นสันทำหน้าที่บางอย่างใน
ระหว่างที่เขาทั้งสองไม่อยู่ แต่ครั้นกัปตัน
เอสซิงตันกลับมาอีกครั้งหนึ่ง ก็พบว่าสิ่งต่าง ๆ
ทั้งหมดเป็นไปตรงข้ามกับคำสั่งเขาทั้งสิ้น หลัง
จากว่ากล่าวมิสเตอร์จอห์นสันแล้ว เขากลับ
ได้รับคำตอบจากมิสเตอร์จอห์นสันว่า ในเวลา
ไม่เกินปีหรือหกเขาจะทำให้กัปตันเอสซิงตันพูด
อย่างเจียมเนื้อเจียมตัวกว่านี้ กัปตันเอสซิงตัน
ก็ยอมอดทนสิ่งทั้งหมดนี้โดยไม่ทราบว่าจะทำ
ตนอย่างไร และดังนั้นจึงเผชิญกับปากคำร้าย

ที่ทำให้เจ็บช้ำน้ำใจของหัวหน้ากะลาสีเรืออีก
จนกระทั่งไม่รู้สึกว่าชีวิตของเขานั้นปลอดภัย
เขาจึงปล่อยให้เหตุการณ์ทั้งหลายผ่านไปด้วยความ
อดทน เพราะไม่มีหนทางใดจะลงโทษ
พวกที่แข็งข้อเหล่านี้ หลังจากเกิดเหตุการณ์
นี้แล้วก็ยังมีการขัดแย้งกันอีกครั้งหนึ่ง
เพราะลูกเรือ ๕ คนที่ได้รับคำสั่งให้ประจำ
อยู่ที่พระนครศรีอยุธยา มีอยู่คนหนึ่งไม่ต้อง
การทนเสียเวลาคอยอยู่ ณ ที่นั้น และได้รับ
การยุงส่งเสริมจากลูกเรือคนอื่น ๆ ตัวกัปตัน
โดยสิทธิหน้าที่ จึงเริ่มจะใช้อำนาจบังคับ
ลูกเรือผู้นั้น ขณะนั้นเองมีสเตอร์จอห์นสันก็เข้า
มาทะเลาะเบาะแว้งอย่างหนักกับกัปตัน และ
จะไม่ยอมให้ลูกเรือผู้นั้นที่ชื่อ อิดาน สเตโก
(Idan Stego) ต้องทนอยู่บนบกแต่อย่างใด
โดยกล่าวว่าพวกเขาได้ใช้ลูกเรือผู้นั้นอย่าง
ไม่สมเหตุสมผล ซึ่งตัวเขาเองต้องปกป้อง และ
มีสเตอร์จอห์นสันก็ได้ใช้ถ้อยคำรุนแรงอีกมาก

๑๔. โดยปกติแล้วกัปตัน เรือเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดใน
เรือ แต่ในระหว่างต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑
พวกนายเรือได้กลายเป็นชนชั้นสำคัญขึ้นมาและ
พยายามจะแข่งรัศมีกับกัปตันทำให้เกิดปัญหา
ในการปกครองลูกเรือมาก ในกรณีนี้สเตอร์
จอห์นสันซึ่งเป็นนายเรือ (Master of the
ship) พยายามขัดขวางการปฏิบัติงานของกัปตัน
เอสซิงตันซึ่งเพิ่งได้รับแต่งตั้งใหม่ที่ปัตตานีไม่
นาน

ซึ่งเป็นเหตุให้เกิด ชุลมุนขึ้นมิใช่น้อยในเรือ
ด้วยพวกลูกเรือเห็นว่าพวกเขาได้หัวใจซึ่ง
คอยให้การสนับสนุน เหตุชุลมุนคงจะได้อีก
เป็นความวุ่นวายไร้ระเบียบมากขึ้น ถ้าหากว่า
เจ้าสเตโก ซึ่งไปทริกครองกรณีของเขาให้
ต้องแท้งขึ้น ไม่ได้มาเสนอตัวทำหน้าที่และ
ยอมอยู่บนบก อันช่วยให้ความสับสนวุ่นวาย
ยุติลง ถึงแม้ว่าความมีจิตใจมาคร่าภัยต่อกันมิ
ได้หมดไปด้วย เหมือนถึงภายหลังพายุร้ายได้
หยุดพัดไปแล้ว

ในตอนเช้า กัปตันได้สั่งให้บรรดา
ลูกเรือมาประชุมกันเพื่อสวดมนต์ขอบคุณพระ
ผู้เป็นเจ้าในพระเมตตาธิคุณของพระองค์ แต่
มีสเตอร์จอห์นสันได้ขัดขวางอีกและแย้งว่า
หากลูกเรือแต่ละคนจะขอบคุณพระเจ้ากันเอง
แล้วก็น่าจะเป็นการเพียงพอ และอีกครั้ง
ชั่วโมงถัดมาเมื่อกัปตันลงไปใต้ท้องเรือได้
พบว่ามีสเตอร์จอห์นสันเมาสุราจนทรงตัวแทบ
ไม่อยู่ กัปตันจึงกล่าวตำหนิเขาว่าควรจะ
ละอายใจบ้างและถามว่านั่นเป็นเวลาสำหรับ
ดื่มสุราหรือ ซึ่งอีกฝ่ายหนึ่งรับฟังด้วยความ
โกรธ และกล่าวตอบกัปตันด้วยคำประมาท
ที่ทำให้เสียหาย โดยเรียกเขาว่า ไอ้คนชั่ว
ไอ้คนถ่อย ไอ้ชาติสุนัข และคำพรูสาทอย่าง
อื่นและท้ายที่สุดเมื่อยืนขึ้นมาได้แล้ว ก็ทำ

ร้ายกับต้นและปลูกปล้ำกันจนกระทั่งมีคนมา แยกคนทั้งสอง หลังจากนั้นกับต้นก็มีคำสั่ง ให้นำตัวมิสเตอร์จอห์นสันไปขังไว้ในเคบิน ของเขา ซึ่งมิสเตอร์จอห์นสันก็ตะโกนคำและ ทูบประท้วงดังลั่น และสาปแช่งให้กับต้นและ เรือพบกับความหายนะโดยได้ใช้ถ้อยคำหยาบคายมากมาย เมื่อกับต้นได้กลับไปถึงห้องพัก เขาแล้ว ก็ได้รับคำเตือนจากคนประจำปืนใหญ่ ให้ระวังตัว เพราะมิสเตอร์จอห์นสันพังเคบิน ออกมาแล้วและมีค้อนเปลี่ยนอยู่ในที่เหน็บ ข้างกางเกง ในตอนนั้นกับต้นก็เรียกลูกเรือ มาชุมนุมกัน และ ณ ที่นั้นเองได้ถามว่า พวก เขาทั้งหลายยอมรับในความเป็นกับต้นเรือของ เขาหรือไม่ ทุกคนก็ยอมรับ หลังจากนั้นเขา ก็ได้อุทธรณ์ถึงความแข็งแรงและความไม่เชื่อ ฟังของมิสเตอร์จอห์นสัน และสั่งให้ช่วยกัน ปลดอาวุธมีค้อนจากมิสเตอร์จอห์นสันและจับกุมเขาเป็นนักโทษ ซึ่งพอได้ยินเข้าถึงนั้น มิสเตอร์จอห์นสันก็หนีเข้าไปยังห้องของคน ประจำปืนใหญ่อย่างไม่มีใครทราบว่าเขาตั้งใจ ทำอะไร จากที่นั้นเอง เขาได้เรียกคนประจำ ปืนใหญ่และลูกเรือคนอื่น ๆ เข้ามาเป็นพวก โดยส่งเสียงร้องและตะโกนถามว่า ไม่มีใคร สักคนเดียวหรืออย่างไรที่ซื่อสัตย์ในเรือลำนี้ที่ จะมาเข้ากับเขา แต่กลับได้พบว่าไม่มีใครอยู่

ข้างเขา ยิ่งไปกว่านั้น บรรดาลูกเรือและเจ้าหน้าที่ประจำเรือได้เข้ามาเพื่อจะปลดอาวุธเขา ที่แรกมิสเตอร์จอห์นสันก็ปฏิเสธที่จะยอมวาง อาวุธให้ แต่ในที่สุด เมื่อเห็นไม่มีทางแก้ไข เป็นอย่างอื่นได้ เขาก็ส่งอาวุธให้ โดยร้อง บอกทุกคนว่า เขายินยอมเป็นนักโทษแล้ว หากว่ามิสเตอร์จอห์นสันได้ปฏิบัติเช่นนี้ในเรือ ลำอื่น ๆ เขาคงจะต้องถูกแขวนคอแน่ ๆ แต่ พวกลูกเรือได้ร้องขอต่อกับต้น ในตอนนั้นให้ กักขังมิสเตอร์จอห์นสันไว้ให้มั่นคง เพราะ หากเขาได้กลับมาปกครองอีกครั้งหนึ่ง พวกลูก เรือจะผละไปทั้งหมด และได้เกิดบางสิ่งบาง อย่างขึ้นอีก ซึ่งมิสเตอร์เอสซิงตันสามารถจะ พิสูจน์โดยให้สัตย์สาบานได้

ถึงนั้นกับต้นจึงถอดมิสเตอร์จอห์นสัน ออกจากตำแหน่ง และให้มิสเตอร์สกินเนอร์ (Mr. Skinner) ทำหน้าที่แทนเขาชั่วคราว จนกว่าจะมีคำสั่งเป็นอย่างอื่น ถึงนั้นในตอน นี้บรรดาลูกเรือจึงมีระเบียบวินัยดีขึ้น และก็ เป็นโชคดีของพวกเขาที่พระผู้เป็นเจ้าทรง พรวนชีวิตของหัวหน้ากะลาสีไปจากโลกนี้ใน วันก่อน เพราะแน่ละหากเขายังมีชีวิตอยู่ต่อไป ความชั่วร้ายจะต้องติดตามมามากกว่านี้ ขอสวามนตร์ขอบคุณพระผู้เป็นเจ้า มิสเตอร์ ลูกศกลับมาได้พบเรือในกรณีดังนี้ และถึงนั้น

ด้วยเหตุที่มีเวลาน้อย และมีสมาชิกในติกโร
สินค้าน้อยเกินไป เขาจึงจัดการอะไรไม่ได้
ในเรื่องนี้ แต่ทุกสิ่งทุกอย่างจะค้างเติ่งไว้จน
กว่าเรือจะไปถึงปัตตานี มิสเตอร์ลูคัสลาจาก
เรือกลับไปในวันที่ ๑ พฤศจิกายน ส่วนเรือ
ก็ออกเดินทางจากนั้น โดยมุ่งหน้ามายัง
ปัตตานีในวันที่ ๓ แล้วก็ไปถึงจุดหมายปลายทาง
ทางตอนเช้าวันที่ ๑๑ เดือนเดียวกัน

ต่อไปนี้จะขอเล่าถึงสภาวะการค้าใน
กรุงเทพฯ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทรงทราบว่าการค้า
บั้นแรกท่ามกลางอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนนับ
แต่ประเทศสยามได้เป็นที่รู้จักกัน ๓ ๔ ไป
แล้วก็เหมือนดังเป็นพระราชประสงค์ของพระ
ผู้เป็นเจ้าของที่ได้ลิขิตให้เราเดินทางสู่สยามใน
ครั้งนี้ อันจักเป็นสถานที่สำคัญแห่งที่สามใน
บริเวณอินทิสทั้งหมด และให้เราต้องเดินทาง
มาทราบไกลถึงบันทม ปัตตานีและกรุงเทพฯ
ซึ่งเราได้พบว่าการค้ากำลังตกต่ำอย่างที่สุด
แต่ตามที่ได้อ้างถึงเรื่องราวตอนที่อยู่บันทม
และปัตตานีมาบ้างแล้วเราจะได้อ้างถึงเหตุ-
การณ์เกี่ยวกับประเทศสยามบ้าง

สยามเป็นราชอาณาจักรโบราณและได้
มีพลานุภาพมากตลอดมา แต่ต่อมาในภาย
หลังได้ถูกปราบปรามลงโดยพระเจ้ากรุงพะ

โค^๕ และกลายเป็นข้าขึ้นทาสีมาของพระองค์
ไป อย่างไรก็ตาม กรุงสยามก็มีได้ตกอยู่ใน
สภาพเช่นนั้นนานนัก เพราะพระเจ้ากรุง
สยาม^๖ เมื่อตอนสวรรคต ได้ทรงมีพระ
ราชโอรสสองพระองค์ ซึ่งทรงเติบโตขึ้นมา
ในราชสำนักพระเจ้ากรุงพะโค^๗ และได้
หลบหนีจากที่นั่นคืนมายังกรุงสยาม ณ ที่ซึ่ง
พระราชโอรสองค์ใหญ่ ซึ่งได้รับการขนาน
พระนามในภาษามาลายว่า พระราชาอะบี
(Raja Api) หรือ “พระราชาไฟ” แต่พวก
โปรตุเกสและชนชาติอื่นๆ ขนานนามพระองค์
ว่า “พระองค์ดำ” ได้ทรงสถาปนาพระองค์
เองเป็นพระมหากษัตริย์ และได้รวบรวม
ไพร่พลขึ้นครั้งใหญ่ พระเจ้ากรุงพะโคได้

๑๕. หมายถึงพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง (ครองราชย์
ค.ศ. ๑๕๕๐-๑๕๘๐) คำว่า “พะโค” เป็นคำ
พม่าเรียกเมืองหงสาวดีซึ่งเป็นเมืองหลวงมอญ
เอกสารประเภทตำนานของล้านนา ซึ่งได้รับ
อิทธิพลประวัติศาสตร์นิพนธ์พม่าได้เรียกหงสาวดี
ว่า “พะโค” ตามพม่าไปด้วย ที่ชาติตะวันตก
เรียกว่า “เปกู” (Pegu) นั้นคงจะเรียกตาม
เสียงชนชาติมาเลย์ว่า “เปกู” (Paigu).

๑๖. หมายถึงสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิบดี (๑๕๖๔-
๑๕๘๐) แห่งราชวงศ์สุโขทัย.

๑๗. ขอให้สังเกตว่าจดหมายเหตุของปีเตอร์ ฟลอริส
เป็นเอกสารเดียวที่กล่าวว่าทั้งสมเด็จพระนเรศวร
และพระอนุชาธิราช คือ สมเด็จพระรามศวร
ทรงถูกนำตัวไปเลี้ยงที่เมืองพม่า.

ทรงส่งพระราชโอรสมาปราบปรามพระองค์
แต่พระราชโอรสพระเจ้ากรุงพะโคทรงสิ้นพระ
ชนม์ในการสงคราม และนี่เป็นสาเหตุแห่ง
ความหายนะของราชอาณาจักรพะโค และได้
พม่าชีวิตชาวพะโคหลายล้านคน ทั้งนี้เพราะ
พระเจ้ากรุงพะโค เมื่อทรงเสวยไศภยพระราช
หฤทัยอย่างใหญ่หลวงต่อการสิ้นพระชนม์ของ
พระราชโอรส ได้มีรับสั่งให้ประหารชีวิต
บรรดาขุนนางชั้นผู้ใหญ่และทหารที่เป็นชาว
พะโคเป็นจำนวนมาก ส่วนพระเจ้ากรุงพะโค
เองทรงมีเชื้อสายพม่า เหตุการณ์นี้ได้เป็น
สาเหตุของความไม่สงบครั้งใหญ่ในราชอาณาจักร
ของพระองค์เอง บรรดาพระราชโอรสซึ่ง
เป็นข้าชนทาสมาของพระองค์จำนวนถึง ๒๐
พระองค์ต่างก็ตนออกห่างเป็นอิสระทุกวัน ซึ่ง
ในที่สุดได้กระตุ้นให้พระองค์ดำทำสงคราม
กับพระองค์ โดยทรงนำทัพไปถึงหงสาวดี
หรือพะโค ณ ที่นั้นทรงล้อมเมืองอยู่สอง
เดือนโดยไม่ได้ทำอะไร แต่แล้วพระองค์ดำก็
ทรงเลิกทัพกลับพระนครศรีอยุธยา หลังจาก
นั้นไม่นาน เนื่องจากมีการสูญเสียชีวิตผู้คน
จำนวนมาก พระเจ้ากรุงพะโคก็ยอมจำนน
มอบพระองค์เองและพระราชทรัพย์ต่อพระ-
เจ้ากรุงทองอยู่ ด้วยเกรงว่าพระองค์อาจตก
อยู่ในเอื้อมพระหัตถ์ของพระเจ้ากรุงอาระกัน

(ยะไซ) ซึ่งได้ยกทัพใหญ่มาประชิดเมือง
อย่างไรก็ดีพระเจ้ากรุงอาระกัน เมื่อยกมาถึง
พะโคแล้ว ทรงพบแต่เมืองที่เกือบว่างเปล่า
ซึ่งพระองค์ก็ได้ทรงสถาปนาพระองค์เองเป็น
เจ้าครองเมืองพะโคและแว่นแคว้นนั้น และ
ทรงมีพระราชดำริที่จะเคลื่อนทัพต่อไปยัง
ทองอยู่ แต่พระเจ้ากรุงทองอยู่ ซึ่งทรงหวาด
หวั่นในพระราชอำนาจของพระเจ้ากรุง-
อาระกัน ได้ส่งทูตไปเฝ้าพระองค์ โดยทรง
ยินยอมในเงื่อนไขประการสำคัญบางประการ
คือ พระองค์จะทรงพระราชทานสิ่งต่อไปนี้
แก่พระเจ้ากรุงอาระกันได้แก่ พระราชทรัพย์
บางส่วนในเมืองพะโค ข้างเผือกและพระ
ราชธิดาของพระเจ้ากรุงพะโค ซึ่งทั้งสองสิ่ง
หลังนี้ข้าพเจ้าได้เห็นที่อาระกันในปี ๑๖๐๘
รวมทั้งจะส่งพระองค์พระเจ้าพะโคด้วย หรือ
มิฉะนั้นพระองค์ (พระเจ้ากรุงทองอยู่) จะ
ปลงพระชนม์พระเจ้ากรุงพะโคด้วยพระองค์
เอง ซึ่งในภายหลังก็ปรากฏว่า พระเจ้ากรุง
ทองอยู่ได้สำเร็จโทษพระเจ้ากรุงพะโคด้วยซาก
ที่ใช้ตำข้าว เพื่อเป็นการเลื่องการจะต้องใช้
ของมีคมที่แทงพระวรกาย ในลักษณะการ
ดังกล่าวนี้เองจักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่ ก็ถึงซึ่ง
ความพินาศและความทำลายล้างซึ่งทุกวันนี้ไม่
มีอะไรเหลือให้ทรงจำถึงมันอีกต่อไปแล้ว

พระเจ้ากรุงอาระกันได้พระราชทานเมืองหรือบ่อนปรการที่สิริแรม (Siriangh) ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำพะโคแก่ชาวปอร์ตุเกส โดยเฉพาะ ฟิลิปเป เดอ บริโต เดอ นิโคเต (Philippe de Britto de Nicote)^{๑๘} ผู้ซึ่งพระองค์พระราชทานนามว่า เซงกะ (Xenga) ซึ่งหมายถึง “ข้อศกั” แก่เจ้าเซงกะผู้นี้ได้ตอบแทนพระองค์อย่างสาสมในภายหลัง โดยจับพระราชโอรสของพระองค์ไปเป็นนักโทษเมื่อ ๓ หรือ ๔ ปีให้หลัง และยังเรียกค่าไถ่พระราชโอรสเป็นเงินถึง ๑๑๐,๐๐๐ ทังกะ (Tanga) กับข้าวอีก ๑๐ ลำเรือ ทำให้เจ้าเซงกะยังอหังการอยู่จนบัดนี้ ไม่เกรงกลัวผู้ใดทั้งสิ้น

๑๘. บุคคลผู้เป็นนักเผชิญโชคชาวปอร์ตุเกส เคยรับราชการในพระเจ้ากรุงอาระกันได้ตัวตนเป็นใหญ่ที่เมืองสิริแรม (Syriam) ในปี ๑๕๕๕ โดยตอนแรกยอมส่งเครื่องราชบรรณาการแก่อาระกัน แต่ต่อมาก็ตั้งตนเป็นอิสระในปี ๑๖๐๔ หลังจากพระเจ้ากรุงอาระกันพยายามปราบปรามอยู่หลายปี บริโตได้รับการรับรองจากอุปราชแห่งกัวในฐานะ “ผู้บัญชาการแห่งเมืองสิริแรมและขุนพลผู้พิชิตพะโค” ครั้นถึงปี ๑๖๑๓ บริโตรบต้านทานพระเจ้าธรรมราชาอะนอกเปตลุน (๑๖๐๖-๑๖๒๕) ไม่ได้ถูกพระเจ้าแผ่นดินพม่าพระองค์สำเร็จโทษโดยการเสียขโมยทั้งเป็น

ดู Victor B. Lieberman, “Europeans, Trade, and the Unification of Burma, c. 1540-1620” *Orient Extremus*, 1981, 218.

นี่คือเรื่องราวอย่างย่อ ๆ ของความพินาศของอาณาจักรพะโคในขณะที่ยามพื้นตัวขึ้นอีกหลังจากได้เสื่อมโทรมลงมาก เพราะว่าพะโคได้เข้ามาเป็นเจ้าเข้าครอง พระองค์กำหนดปราบปรามกัมพูชา ล้านช้าง เชียงใหม่ นครศรีธรรมราช ปัตตานี ตะนาวศรี และแคว้นแคว้นกับอาณาจักรต่าง ๆ เข้าไว้ในอำนาจ จนถึงปี ๑๖๐๕ พระองค์ก็สิ้นพระชนม์โดยมิได้มีพระราชโอรส พระองค์ทรงเป็นบุคคลที่มีพระปัญญาล้ำเลิศ และได้ทรงตั้งราชอาณาจักรแก่สมเด็จพระอนุชาธิราชผู้ทรงได้พระสมณนามว่า “พระองค์ขาว”^{๑๙} ผู้มีพระทัยละโมภเป็นอย่างยิ่ง^{๒๐} แท้ก็ทรง

๑๙. สมเด็จพระเอกาทศพร/รามเสว

๒๐. เป็นที่น่าสังเกตว่า สมเด็จพระเอกาทศพร/รามเสว ทรงได้รับการกล่าวขวัญถึงในทำนองนี้จากบรรดาพ่อค้าตะวันตก มีข้อความในประวัติศาสตร์สังเขปกษัตริย์สยาม ของ วัน ฝืดตอนหนึ่งพาดพิงถึงพระองค์ว่า “พระองค์มีขัตติยะสมบัติหลายประการ แต่มีพระทัยละโมภยิ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่นใดที่ครองราชสมบัติมาก่อนหน้านั้น พระองค์มีห้วงอยู่เพียงอย่างเดียวกับการแสวงหาวิธีการเพิ่มพูน ความ มั่งคั่ง แก่พระคลังสมบัติเท่านั้น เพื่อให้เป็นไปตามนี้ พระองค์ได้ออกพระราชกำหนดที่เป็นการกดขี่ประชาชนหลายฉบับ” ดู Jeremias van Vliet *The Short History of the Kings of Siam* translated by Leonard Andaya and edited by P.K. Wyatt The Siam Society Publications 1975; 88.

พระตำราญในความสงบสุขแห่งพระราชอาณาจักร โดยมีได้ทรงกระทำอะไรที่สมควรแก่การรำลึกถึง พระองค์เสด็จสวรรคตในปี ๑๖๑๐ ทั้งพระราชโอรสและพระธิดาไว้หลายพระองค์

การสวรรคตของพระองค์ชาวเป็นเหตุของความผันแปรอย่างมหันต์ เพราะพระองค์ขณะประชวรหนักใกล้สิ้นพระชนม์ชีพนั้น ได้มีรับสั่งให้สำเร็จโทษพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ ซึ่งเป็นชายหนุ่มที่ทรงพระปรีชาสามารถมาก โดยการยุบของออกกรมพระไวย (Jockrommewaye)^{๒๑} ชุนนางผู้ใหญ่คน

๒๑. Sprinckel ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่โรงสินค้าชาวดัชต์ประจำปัตตานี จนถึงสิ้นรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศพร / “ทรงธรรม” ได้บันทึกข้อชุนนางผู้นี้ไว้ว่า “Ochi Chronowi” ซึ่งถ่ายเสียงได้ว่า “ออกญากรมนายไวย” (ดู E.M. Satow, “Notes on the Intercourse between Japan and Siam in the Seventeenth Cenury”, *Transactions of the Asiatic Society of Japan* ๑๓ (๑๘๘๕), ๒๐๕) บัเตอร์ ฟลอริส กล่าวว่าบุคคลผู้นี้เป็นชุนนางผู้ใหญ่ มีข้าทาสบริวารมากมาย เพราะฉะนั้นจะเป็นที่น่าขำ Sprinckel จดไว้ว่าเป็นถึง “ออกญา” ก็ควรจะถูกต้อง ใน พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน มัชศ และราชทินนาม “จะหมื่นไวยวรนาถ” มีศักดินาเพียง ๑๐๐๐ (กรมศิลปากร เรื่องกฎหมายตราสามดวง ๒๕๒๑, ๑๑๐) ตำแหน่งหน้าที่เป็นหนึ่งในสี่ของหัวหน้ามหาดเล็กรักษาพระองค์ รับใช้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท การที่พระเจ้าอยู่หัวทรงให้บังคับบัญชากองทหารอาสาญี่ปุ่น รักษาพระองค์ด้วยคงจะเป็นมูลเหตุของการที่ชุนนางผู้นี้ได้ยศสูงกว่าควร จะเป็นในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศพร/รามศวร.

หนึ่งของสยามที่มีข้าทาสบริวาร มากมายจึงคิดจะตั้งตัวเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อพระองค์ชาวเสด็จสวรรคตไปแล้ว พระเจ้ากรุงสยามรัชกาลปัจจุบัน^{๒๒} ซึ่งเป็นพระราชโอรสองค์ที่สองได้สืบราชสมบัติแทน พระองค์ได้รับการยุบในทันทีให้รับกำจัดออกกรมพระไวยให้พ้นเส้นทาง ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวก็ได้เกิดขึ้นในภายหลังไม่นาน ในหมู่ข้าทาสบริวารออกกรมพระไวยมีข้ารับใช้เป็นชาวญี่ปุ่นด้วย ๒๔๐ คน พวกญี่ปุ่นนี้ หลังจากเจ้านายตายแล้ว ได้คิดแก้แค้นแทนและจะแสดงให้เห็นความกล้าหาญของพวกตน จึงพากันกรูเข้าไปในพระราชฐานที่ประทับของพระเจ้ากรุงสยามผู้ยังทรงพระเยาว์ ผู้มีได้ทรงระแวงพระทัยเลย พวกญี่ปุ่นได้ยึดที่ประทับและกุมพระองค์พระเจ้ากรุงสยามไว้ และบีบบังคับให้พระองค์ส่งชุนนางคนสนิท ๔ คนมาให้ประหารชีวิต เพราะพวกมันเป็นต้นเหตุให้เจ้านายของเขาต้องจบชีวิตลง และเมื่อได้ใช้เวลาบีบบังคับให้พระองค์ทำตามข้อเรียกร้องหลายประการแล้ว ในที่สุดพวกญี่ปุ่นก็ทำข้อตกลงกันได้กับพระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งพระองค์ถูกบีบบังคับให้ลงพระปรมาภิไธยด้วยพระโลหิตของพระองค์เอง ทำให้พระองค์

๒๒. หมายถึงสมเด็จพระเอกาทศพร/“ทรงธรรม”.

ต้องทรงมอบพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่บางรูปให้พวก
ญีปุ่นยึดเป็นตัวประกัน และเมื่อได้ดังนั้นพวก
ญีปุ่นก็ถอนออกไปพร้อมกับทรัพย์สินจำนวน
มาก โดยใช้กำลังอย่างรุนแรงทีเดียว พวก
ชาวสยามได้แต่นั่งนิ่งดูสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้น โดย
ที่ไม่รู้ว่าจะหาทางแก้ไขสถานการณ์อย่างไร

เมื่อข่าวอัปมงคลที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับกษัตริย์
สยามแพร่กระจายออกไป ราชอาณาจักร
กัมพูชา และล้านช้างก็แจ้งเมือง รวมทั้งพญา
ทละ (Bangade Laa) เจ้าเมืองชาวพะโค
ด้วย^{๒๓} และพระเจ้ากรุงล้านช้างได้ยกทัพล่วง
แดนสยามเข้ามาเมื่อปีที่แล้วจนขนาดว่าอีกสาม
วันก็จะถึงพระนครศรีอยุธยา^{๒๔} โดยทรงคาด
หวังว่าจะได้พบกับเมืองที่ยังวุ่นวายปั่นป่วนที่
ก่อขึ้นโดยพวกญีปุ่น แต่เมื่อพวกญีปุ่นได้ถอน
ออกไปแล้ว พระเจ้ากรุงสยามก็เสด็จยกทัพ
มาเผชิญพระเจ้ากรุงล้านช้าง แต่พระเจ้ากรุง
ล้านช้างซึ่งเกรงกลัวที่รับศึกพระองค์ ได้ถอน
ทัพกลับไปอีกครั้งหนึ่ง อย่างไรก็ตามพระ-
เจ้าแผ่นดินอีกสองพระองค์ไม่ทรงยอมยกราบ แต่

๒๓. พญาทละผู้นี้คงจะเป็นมอญที่สมเด็จพระนเรศวร
ทรงแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองเมะตะมะ ดูพระราช
พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, เล่ม ๑, ๖๓๖.

๒๔. จดหมายของคอร์เนเลียส วัน ในเซนต์ เจียน
ที่อยุธยา ลงวันที่ ๓ พฤษภาคม ๑๖๑๒ กล่าวว่า
กองทัพของพระเจ้ากรุงล้านช้างยกมาตั้งที่
บันทีกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี.... เล่ม ๑, ๘.

อย่างที่เป็นข่าวลวงรู้กันถึงต่างแดน กลับจะ
ร่วมเป็นพันธมิตรกันยกทัพมารบพระเจ้ากรุง
สยามในเดือนเมษายน โดยอาศัยทัพขนาดใหญ่
กษัตริย์ทั้งสองก็คิดว่าจะโค่นยุวกษัตริย์
ผู้ทรงพระชนม์ราว ๒๒ ชันษาออกจากราช
บัลลังก์ได้ แต่มีโอกาจะเป็นเช่นนั้นเพียง
เล็กน้อยมาก เพราะทราบเท่าที่ไม่มีการหัก
หลังกันขึ้นในกรุงสยาม หรือกบฏหรือจลาจล
วุ่นวายภายในแล้ว พระเจ้ากรุงสยามก็ทรง
สามารถอย่างเพียงพอที่จะขับไล่อริราชศัตรูทั้ง
สองจากอาณาจักรของพระองค์ได้ อย่างไรก็ตาม
ตามเราก็คงเป็นพวกที่เข้ามาเจอเวลาที่แย่
มาก สินค้าส่วนใหญ่หรือกว่าครึ่งที่เราได้
บรรทุกเรือมานั้นเป็นสินค้าสำหรับที่นั้น (กรุง
ศรีอยุธยา) ซึ่งเป็นตลาดที่ขึ้นชื่อที่สุดในบริ
เวณอินทิส ส่วนผ้าและผ้าสีแดงจากอินเดีย
ส่วนใหญ่ก็เคยเอาออกกระบายไปยังตลาดกัมพูชา
ลาว ล้านช้าง เชียงใหม่และตลาดอื่นๆ ข้าพเจ้า
ขอให้ท่านอื่นๆ พิจารณาเหตุเกิดว่ามีอะไรพอจะ
มุ่งหมายได้จากการค้าในช่วงนี้ แต่เมื่อเข้าใจ
ว่าพระผู้เป็นเจ้ามีพระประสงค์เช่นนั้น เราก็
จำต้องยอมโอนอ่อนให้เป็นไปตามพระประสงค์
ของพระองค์ โดยหวังว่าจะได้พบเหตุการณ์
ที่จบลงดีกว่าที่เป็นอยู่นี้ เมื่อพระผู้เป็นเจ้า
ทรงมีพระประสงค์และพระปิตุย์นิตีให้เป็น
เช่นนั้น

๔

จดหมายเหตุปีเตอร์ ฟลอริส มีความอย่างคร่าว ๆ เป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับเหตุการณ์ภายในเรือ The Globe ที่ไม่เกี่ยวข้องกับไทย อีกส่วนหนึ่งนั้นพูดถึงเหตุการณ์สำคัญในกรุงศรีอยุธยาตอนเปลี่ยนรัชกาลในปี ๑๖๑๐ และ สถานการณ์บ้านเมืองในสยามที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการที่ชาวอังกฤษจะค้าขายให้ได้ดังที่คิด สิ่งที่ควรสะกดความรู้สึกของผู้อ่านคือ ปีเตอร์ ฟลอริส เล่าเรื่องเหตุการณ์ในเมืองสยามแตกต่างโดยสิ้นเชิงจากพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา และมีความแตกต่างเล็ก ๆ น้อย ๆ จากเอกสารร่วมสมัยของชาวตะวันตกคนอื่น ๆ ด้วย ปัญหาที่น่าจะลองวิเคราะห์ก็คือ จดหมายเหตุปีเตอร์ ฟลอริส จะช่วยคลี่คลายความสับสนในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาได้หรือไม่ และจดหมายเหตุฉบับนี้มีความถูกต้องแม่นยำเพียงใดในตัวของมันเอง

ดูเหมือนว่าเราต้องเริ่มต้นพิจารณาเอกสารไทยก่อน พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาซึ่งชำระเรียบเรียงโดยพระเจ้านั่งยาเธอกรมหลวงวงศาธิราชสนิทและ

ตรวจโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นมีข้อความสำคัญคือ

๑. สมเด็จพระเอกาทศรถ/รามศวรขึ้นเสวยราชย์ในปีมะเส็ง จ.ศ. ๕๕๕ ตรงกับ ค.ศ. ๑๕๙๓ และสวรรคตในปีฉลู จ.ศ. ๕๖๓ หรือ ค.ศ. ๑๖๐๑ ดำรงศิริราชสมบัติอยู่ ๙ ปี (ตามจำนวนปีนักษัตร ไม่ใช่หักลบเลขแบบสมัยปัจจุบันซึ่งจะเท่ากับ ๘ ปี เท่านั้น)

๒. สมเด็จพระเอกาทศรถ/รามศวรมีพระราชโอรสเพียงสองพระองค์เท่านั้น พระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า เจ้าฟ้าสุทัศน์ ซึ่งดำรงพระอิสริยยศ เป็นพระมหาอุปราช และภายหลังถูกพระราชบิดาทรงสงสัยว่าจะเป็นกบฏจึงเสวยยาพิษสิ้นพระชนม์ ส่วนโอรสพระองค์ที่สองคือ เจ้าฟ้าศรีเสวภาคย์ ซึ่งประสูติพระยอคเสยพระเนตรข้างหนึ่ง

๓. เจ้าฟ้าศรีเสวภาคย์ได้ขึ้นเสวยราชย์เป็นเวลาหนึ่งปีกับสองเดือน

๔. พระศรีศิลป์ ซึ่งบวชอยู่ ณ วัดระฆัง และมีสมณศักดิ์เป็นที่พระพิมลธรรมได้สึกออกมาแย่งชิงราชสมบัติโดยได้รับความร่วมมือจากจมนศรีสรักษ์ พระศรีศิลป์ได้ขึ้นครองราชย์เป็น “สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม” ในปีชวด จ.ศ. ๕๖๔ หรือตรงกับ ค.ศ. ๑๖๐๒

๕. จมื่นศรีสรรักษ์ ได้เป็นมหาอุปราชอยู่ ๗ วันก็ประชวรถึงแก่กรรม

๖. สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สวรรคตในปีเถาะ จ.ศ. ๙๘๙ ในวันพฤหัสบดี ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ยี่ หรือตรงกับต้นปี ค.ศ. ๑๖๒๘ และทรงอยู่ในราชสมบัติ ๒๕ ปี และทรงมีพระราชโอรสสามพระองค์คือ พระเชษฐาธิราชกุมาร; พระพันปีศรีศิลป์; และพระอาทิตย์วงศ์ ตามลำดับ

๗. พระเชษฐาธิราชขึ้นครองราชย์ และพระพันปีศรีศิลป์เป็นกบฏ

เหตุการณ์ที่กล่าวมาทั้ง ๗ รายการนี้ ไม่ตรงกับหลักฐานร่วมสมัยหรือใกล้เคียงสมัยเลย ยกเว้นรายการที่ ๖ ว่าด้วยปีสวรรคตของสมเด็จพระเอกาทศรถ / “ทรงธรรม” ซึ่งคลาดเคลื่อนเพียงเล็กน้อย กล่าวคือเราตรวจสอบวันเดือนปีที่ถูกต้องได้จากพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงสยามที่ทรงให้ “ออกญาว่าที่พระคลังศรีธรรมราช” แจ่งไปยังประเทศญี่ปุ่นในปี ๑๖๒๘ ว่าสมเด็จพระราชบิดาเสด็จสวรรคตในเดือน ๑๑ ปีมะโรง^{๒๕} ซึ่งตรงกับประมาณเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๒๘ ความผิดพลาดในรายละเอียดที่สำคัญเช่นนี้

๒๕. E.M. Satow, *op. cit.*, 171.

ชี้ให้เห็นว่าผู้ชำระพระราชพงศาวดารฉบับพิศดารสมัยหลังเสียกรุง ฯ ครั้งที่สองไม่ได้ใช้เอกสารชั้นต้นจริงๆ ในการเรียบเรียง การใส่ Time elements อย่างเช่น วันแห่งสัปดาห์ วันขึ้นแรม, เดือนทางจันทรคติ, และแม้แต่นักสัตวันนั้นใส่เข้าไปให้สมบูรณ์แต่แบบสุ่ม ๆ เพื่อให้เป็นไปตามลักษณะการเขียนพระราชพงศาวดาร

จดหมายเหตุปีเตอร์ ฟลอริส

บอกว่า สมเด็จพระเอกาทศรถ / งามศวร สวรรคตในปี ๑๖๑๐. ล่ากว่าฉบับพระราชหัตถเลขาถึง ๔ ปี และกล่าวว่าทรงครองราชย์อยู่ระหว่างปี ๑๖๐๕ ถึง ๑๖๑๐ รวมเป็น ๕ ปี (หรือ ๖ ปีตามแบบการนับปีนักสัตวัน) ข้อมูลของปีเตอร์ ฟลอริส จึงตรงกับประวัติศาสตร์สังเขปกษัตริย์สยาม ของ วัน ผลิต^{๒๖} และการสร้าง Chronology ที่ถูกต้องของ คัมภีร์สังคัตยวงศ์ ที่รจนาโดย พระพิมลธรรม^{๒๗} เราทราบแน่นอนว่า คัมภีร์สังคัตยวงศ์ และ ประวัติศาสตร์สังเขป มาจากบันทึกเรื่องราวประวัติศาสตร์

๒๖. *The Short History*, 87.

๒๗. ดู Michael Vickery, “Review of *The Short History of the Kings of Siam* by Jeremias van Vliet”, *JSS*, 64,2 (Jul 1976) 207-36.

กระแสนิยมในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ซึ่งไม่ห่างไกลจากเหตุการณ์จริง ๆ มากนัก จะเห็นได้ว่าถ้าพระภิกษุที่ได้อัดเรื่องราวตอนเปลี่ยนรัชกาลไว้และให้ข้อมูลแก่วันผลัตมีอายุ ๕๕-๖๐ ปี ในปี ๑๖๔๐ ก็จะมีอายุเพียง ๒๐ ปี ในปี ๑๖๐๐ และสามารถจะรู้เห็นเหตุการณ์ต่างๆ ได้ตั้งแต่ปลายรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ / ราชเมศวรมาจนถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองด้วยซ้ำไป^{๒๙} โดยเหตุนี้ ประวัติศาสตร์ สังเขป และ สังคดียวงศ์ จึงเป็นหลักฐานที่มีน้ำหนักสนับสนุนความถูกต้องของบีเตอร์ ฟลอริสได้ค่อนข้างมาก

ข้อความในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาที่ว่าสมเด็จพระเอกาทศรถ / ราชเมศวรมีพระราชโอรสสองพระองค์นั้นก็ไม่ต้องสงสัย เพราะชื่อกับบีเตอร์ ฟลอริสที่ว่า พระองค์มีพระราชโอรสและพระราชธิดาหลายพระองค์ที่เดียว ความจริงนี้ได้รับการยืนยันโดยวันผลัต ซึ่งได้เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ / “ทรงธรรม” ไว้อย่างละเอียด ที่ทราบแน่คือทรงโปรดปรานพระอนุชาสองพระองค์ คือ พระองค์ทอง และ

พระศรีศิลป์ กว่าพระญาติวงศ์พระองค์อื่นๆ^{๓๐} เจ้าฟ้าพระองค์หนึ่งซึ่งหนีไปพึ่งพาพระเจ้ากรุงล้านช้างตอนต้นรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ / “ทรงธรรม”^{๓๑} อาจเป็นพระอนุชาอีกพระองค์หนึ่งก็เป็นได้

บีเตอร์ ฟลอริสเล่าว่า ตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ / ราชเมศวรทรงโปรดให้ประหารชีวิตพระราชโอรสองค์โตที่เป็นมหาอุปราช เพราะแรงยุของออกญากรมพระไวย ทำให้พระราชโอรสองค์ถัดมาคือ สมเด็จพระเอกาทศรถ / “ทรงธรรม” ได้สืบราชสมบัติ อันนี้ขัดกับพระราชพงศาวดารที่ว่า พระราชโอรสองค์ที่สองคือ เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ ได้ครองราชย์เป็นเวลาหนึ่งปีกับสองเดือน เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ไม่ปรากฏในเอกสารร่วมสมัยและใน สังคดียวงศ์ จึงน่าจะถือว่าไม่มีตัวตน หรือถ้ามีตัวตนจริงก็ไม่ควรจะใช้เกียรติยศศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช ได้อ้างหลักฐานที่เขียนโดย Sprinckel มาเพื่อพิสูจน์ว่า รัชกาลของเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ มี

๒๙. Winai Pongsripian, *Traditional Thai Historiography and its Nineteenth-Century Decline* Unpub. Th. D. Thesis, Bristol University, 1983; 178.

๒๙. W. H. Mundie, (tr), “Van Vliet’s Historical Account of Siam”, JSS, 30 (1938), 114.

๓๐. Gorge Vinal Smith, *The Deutch in Seventeenth-Century Thailand*, 1977, 14.

อยู่จริง^{๑๑} แต่สิ่งที่ Sprinckel เขียนนั้น สับสนไม่น่าเชื่อถือ เพราะแม้แต่สมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระอนุชาธิราชก็ผิดฝาผิดตัวเสียแล้ว อย่างเช่นเรียก สมเด็จพระเอกาทศรถ/รามศวรว่า “ราชาไฟ” ซึ่งเป็นพระสมัญญานามของสมเด็จพระนเรศวร เป็นต้น

เหตุการณ์จลาจลที่ชาวญี่ปุ่นก่อขึ้น ตอนต้นรัชกาล สมเด็จพระเอกาทศรถ / “ทรงธรรม” นั้น บีเทอร์ ฟลอริส กล่าวไว้ค่อนข้างจะละเอียด เช่น การที่พวกญี่ปุ่นจับพระองค์พระเจ้าอยู่หัวมาบีบบังคับให้ทรงให้คำสัญญาต่าง ๆ และการที่เอาพระสงฆ์ขึ้นผู้ใหญ่ไปเป็นตัวแทนก่อนญี่ปุ่นหนีไปจากกรุงศรีอยุธยา วันผลิตซึ่งสืบสวนประวัติศาสตร์ไทยลึกซึ้งกว่าผู้อื่น ก็บันทึกเรื่องราวเดียวกันนี้ไว้^{๑๒} พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา รายงานเหตุการณ์ตามนั้นผิดเพี้ยนไปโดยเฉพาะที่กล่าวถึงสาเหตุการที่พวกญี่ปุ่นก่อการจลาจลก็ไม่สมเหตุสมผล และที่ว่าพวกญี่ปุ่นถูกพระมหาอำมาตย์คุมพลไล่ตีแตกไปก็ไม่น่าจะเป็นไปได้ เนื่องจากได้กล่าวต่อไปว่าพระยามหาอำมาตย์มีความดีความ

ชอบจากการนี้ จึงได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าพระยา กลาโหมสุริยวงศ์ ประวัติศาสตร์ที่เขียนโดยวันผลิต กล่าวว่า ตอนต้นรัชกาลเจ้าพระยา กลาโหม (พระเจ้าปราสาททอง) เป็นเพียงพระหมื่นศรีสรรักษ์เท่านั้น^{๑๓} ก่อนที่จะได้เป็นออกญาศรีวรวงศ์ และออกญากลาโหมตามลำดับ เพราะฉะนั้นเราจึงต้องถือว่า เรื่องราวที่เกี่ยวกับพระมหาอำมาตย์เป็นเรื่องแปลกปลอมแทรกเข้าไป เพื่อมิให้พระเจ้าแผ่นดินที่ยิ่งใหญ่พระองค์หนึ่ง ในสายตาของผู้ชำระพระราชพงศาวดารต้องเสียพระเกียรติยศ

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขากล่าวถึงความสัมพันธ์กับต่างประเทศเพียงรายการเดียวคือ ใน จ.ศ. ๙๖๕ หรือ ค.ศ. ๑๖๐๓ สมเด็จพระเอกาทศรถ / “ทรงธรรม” ทรงเสียเมืองตะนาวศรีแก่พม่า ในบริบทของประวัติศาสตร์รัชกาลนี้ เหตุการณ์ที่รายงานนี้ก็มีส่วนถูกต้องอยู่บ้าง เพราะปัญหาจันทมอญพม่าเริ่มมีตอนต้นรัชกาลเลยทีเดียว ถ้าเราเชื่อตามบีเทอร์ ฟลอริส ก็หมายความว่า พญาทะละ เจ้าเมืองเมะตะมะที่เป็นข้าขึ้นทูลมาของกรุงศรีอยุธยามาแล้วรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรได้ถือโอกาสเป็นกบฏโดย

๑๑. ขจร สุขพานิช, *อ้างแล้ว*, ๑๕๑.

๑๒. *The Short History* 89.

๑๓. W. H. Mundie, *op. cit* 111

มีหลักฐานว่าไปเข้ากับฟิลิปปิน เคอ บริโต^{๓๔} อยู่นี้พม่ามีกษัตริย์ที่เข้มแข็งและเริ่มฟื้นตัวใหม่ ในปี ๑๖๑๓ พระเจ้าธรรมราชานอกเปตลุนแห่งอังวะซัค ฟิลิปปิน เคอ บริโต ออกไปจากสิริเยมได้และยึดเมืองเมะตะมะซึ่งเป็นของไทยไปด้วย^{๓๕} ไทยกับพม่ามีความขัดแย้งกันเพิ่มขึ้น ในปี ๑๖๑๕ เมื่อพระเจ้ากรุงอังวะ โดยความร่วมมือของพระเจ้ากรุงล้านช้างได้เข้ายึดเชียงใหม่ แต่ก่อนต้นปี ๑๖๑๖ ก็ถูกสมเด็จพระเอกาทศรถ / “ทรงธรรม” ขับไล่ออกไปได้^{๓๖} ทั้งฝ่ายไทยและพม่าต่างพยายามดึงเอาปอร์ตูกีสเข้ามาเป็นพันธมิตร สมเด็จพระเอกาทศรถ / “ทรงธรรม” ทรงส่งทูตไปยังเมืองกัวเสนอยกเมืองเมะตะมะให้ปอร์ตูกีสสร้างป้อมค่าย^{๓๗} แต่ทางฝ่ายปอร์ตูกีสไม่รับข้อเสนอนี้^{๓๘} ทางฝ่ายพม่าและไทยต่างอ่อนกำลังลงจึงทำสัญญายุติสงครามกันในปี ๑๖๑๗ โดยพม่ายอมให้อยุทธยาเมืองเหนือเชียงใหม่และอยุธยา

๓๔. สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, อ้างแล้ว ๖๕๔.

๓๕. Smith, op. cit, 15.

๓๖. Ibid, 16.

๓๗. Manuel Teixeira, *The Portuguese Missions in Malaccu and Singapore*, I, Lisbon, 1961, 253.

๓๘. Smith, op cit, 17.

ให้พระเจ้ากรุงอังวะมีอำนาจเหนือเมะตะมะ^{๓๙} เป็นข้ออ้างว่าความขัดแย้งที่มีมา ๖-๗ ปีก็ยุติลง

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาได้กล่าวถึง ความขัดแย้งระหว่างอยุธยากับล้านช้าง และอยุธยากับกัมพูชาซึ่งเป็นเรื่องที่มีหลักฐานตะวันตกบ่งบอกอย่างแน่นอน บีเตอร์ ฟลอริส พุดถึงพระเจ้ากรุงล้านช้างฉวยโอกาสตอนที่ทหารอาสาสมัครญี่ปุ่นก่อจลาจลยกกองทัพล่วงแดนสยามเข้ามาจนเหลือระยะเวลาอีกสามวันก็จะถึงพระนครหรืออยุธยา เราทราบจากเอกสารชั้นต้นของคัทซ์ว่า เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นจริงและสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงยกทัพไปไล่อกองทัพล้านช้างจากละโว้ในตอนต้นปี ๑๖๑๒^{๔๐}

แน่นอนว่าบีเตอร์ ฟลอริส คงจะบันทึกเรื่องราวบางตอนอย่างสับสนเช่นที่กล่าวว่าทั้งสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระอนุชาธิราชทรงถูกนำพระองค์ไปเลี้ยงดูในราชสำนักพม่า อันนี้ขัดกับหลักฐานอื่นๆ ของไทยและต่างประเทศจึงถือว่าตกไป ใน

๓๙. Smith, op cit.

๔๐. บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม ๑, ๘-๙

ที่อีกแห่งหนึ่งก็กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับกัมพูชาที่ดูเหมือนปีเตอร์ ฟลอริส จะบันทึกเหตุการณ์ไว้คลาดเคลื่อนเพราะเขากล่าวว่ากัมพูชาแข็งเมืองเช่นเดียวกับล้านช้างและเมะตะมะ และกัมพูชากับเมะตะมะต้องการศึกษาในกรุงศรีอยุธยา ความจริงเป็นอย่างที่กล่าวมาแล้ว คือ พระเจ้ากรุงอังวะธรรมราชากับพระเจ้ากรุงล้านช้างรวมหัวกันมาตีเชียงใหม่ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของไทยในปี ๑๖๑๕ มิใช่ปี ๑๖๑๑/๒

สำหรับเรื่องกัมพูชาไม่ยอมส่งเครื่องราชบรรณาการนั้นเป็นเหตุการณ์เริ่มในปี ๑๖๒๑ เมื่อมีการผลัดเปลี่ยนแผ่นดินในราชอาณาจักรนั้นและนักองศ์เซฐราชที่สองขึ้นเป็นกษัตริย์เขมร ในพระราชสาส์นของสมเด็จพระเอกาทศพร/“ทรงธรรม” ที่มีไปถึงโชกุนญี่ปุ่นในปี ๑๖๒๓ ได้กล่าวพาตีพิงไปว่า ปีก่อนหน้านั้นไม่ได้ส่งทูตมาเจริญสัมพันธไมตรีกับญี่ปุ่นเพราะมีปัญหาเรื่องเขมร^{๔๑} ตกถึงเวลานี้อังกฤษเริ่มมีปัญหาในเรื่องการค้าขายเป็นอย่างมากเพราะสภาพการเมืองภายในกรุงศรีอยุธยาและการสงครามกับเขมรรวมทั้งปัญหาบุคลากรของอังกฤษเองด้วยกันในที่สุกกับปัดโรงสินค้า ทั้งที่กรุงศรี

อยุธยาและปัตตานีในปี ๑๖๒๓.^{๔๒} ปีเตอร์ ฟลอริส คงจะเขียนจดหมายเหตุหรือบันทึกความทรงจำของเขาหลังปี ๑๖๒๒ หลังจากการกบฏของกัมพูชาเป็นที่รู้กันโดยทั่วไปแล้ว แต่ในการเขียนนั้นก็เกิดสับสนเอาเรื่องสองเรื่องในสองสมัยไปปะปนกัน

๕

เท่าที่ได้กล่าวมาแล้วผู้อ่านเห็นว่าพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาที่มีความคลาดเคลื่อนมาก ความคลาดเคลื่อนนี้เป็นของปกติธรรมดาในการสืบทอดเรื่องราวที่ได้มาจากการบอกเล่า^{๔๓} พระราชพงศาวดารฉบับพิศดารนั้นได้รับการเขียนขึ้นทีหลังในเวลาที่ผู้ชำระขาดเอกสารในหอพระสมุดหลวงที่เชื่อถือได้ จึงปรากฏว่ามีการลำดับเหตุการณ์ผิดไป เช่น เอาเหตุการณ์ที่เกิดในรัชกาลหนึ่งไปใส่ไว้ในอีกรัชกาลหนึ่ง วิธีการประวัติศาสตร์อย่างหนึ่งที่จะช่วยให้เราลำดับเรื่องในพระราชพงศาวดารฉบับพระ

๔๒. John Anderson, *op cit*, 85.

๔๓. การถ่ายทอดด้วยการบอกเล่าจะถูกต้องแม่นยำไม่เกินสามชั่วคน หลังจากนั้นไปจะเริ่มมีเรื่องถูกร่องแต่งเข้ามาประสมปนเปด้วย ดู M.I. Finley, "Myth, Memory, and History," *History and Theory*, IV, 3 (1965), 297.

๔๑. E.M. Satow, *op. cit*, 157 Cf. บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรี, เล่ม 1, ๑๗๐-๑.

ราชหัตถเลขาได้ถูกต้องตามหลักฐานร่วมสมัย หรือใกล้เคียงสมัยคือการศึกษา themes (โครงเรื่อง) ต่างๆ ที่ตรงกัน ถ้าสามารถกำหนด theme ในพระราชพงศาวดารได้ตรงกับหลักฐานร่วมสมัยแต่ผิดรัชกาลนั้นก็แสดงว่า ผู้แต่งพระราชพงศาวดารสมัยหลังเอา theme นั้นไปใส่ผิดที่

๑. ตามเรื่องราวที่ วัน ผลิต เล่าไว้ มีเจ้านายพระองค์หนึ่ง (ไม่ได้ให้พระนามไว้) ซึ่งถูกสมเด็จพระนเรศวรทรงให้ทำโทษจนเสียดายพระเนตร เจ้านายพระองค์นี้มีสิทธิในราชสมบัติแต่ได้สละสิทธิ์เสีย และทรงพระชนม์ชีพอยู่อย่างต่ำต้อย^{๔๔} เค้าโครงเรื่องนี้ตรงกับเรื่องเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ในเรื่องเสียพระเนตรข้างหนึ่งเพราะประจวบผิวพระยอกแต่ผู้ชำระพระราชพงศาวดารเอาไปไว้ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ/“รามศวร”

๒. Theme เรื่องการเสวยยาพิษ วัน ผลิต กล่าวว่าเจ้านายพระองค์ที่เสียพระเนตร ถูกสมเด็จพระเจ้าปราสาททองบังคับให้ดื่มยาพิษซึ่งทำให้กลายเป็นคนสติครึ่ง ๆ กลาง ๆ ในปี ๑๖๓๕^{๔๕} พระราชพงศาวดารพูดถึงเจ้าฟ้าสุทัศน์เสวยยาพิษสิ้นพระชนม์

^{๔๔}. Mundie, *op cit*, 147.

^{๔๕}. *ibid*.

[ถ้าตามเชื่อนวัน ผลิต ในข้อ ๑ และ ๒ ก็หมายความว่าในช่วงระยะเวลาหลายชั่วคน เรื่องราวของคน ๆ เดียวได้กลายเป็นเรื่องของเจ้าฟ้าสุทัศน์และเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ไปซึ่งไม่มีการยืนยันว่ามีตัวตนจริงในเอกสารร่วมสมัย]

๓. เรื่องพระศรีศิลป์สืบจากพระออกชิงราชบัลลังก์ตามที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารนั้น เป็น theme เกี่ยวกับพระอนุชาสมเด็จพระเอกาทศรถ/“ทรงธรรม” ซึ่งอาจจะทรงพระนามว่า “พระองค์ศรีศิลป์” และได้ทรงถูกหลอกให้สืบทอดสมณเพศไปชิงราชสมบัติ แต่เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเชษฐาธิราช^{๔๖} เพราะฉะนั้นพระศรีศิลป์จึงมีอาจจะเป็น “พระพิมลธรรม” ที่แย่งชิงราชสมบัติสำเร็จและขึ้นเป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า สมเด็จพระเอกาทศรถ/“ทรงธรรม” เป็นแน่

๔. theme เรื่องหัวหน้านักกองทหารมหาดเล็กเกี่ยวข้องกับการกบฏ ขอให้เปรียบเทียบ เรื่อง ออกญากรมพระไวยในจดหมายเหตุปีเตอร์ ฟลอริสและจันศรีสรักษ์ที่ พระราชพงศาวดารบอกว่าช่วยเหลือพระพิมลธรรมขึ้นเป็นกษัตริย์ และเรื่องบุคคลทั้งสองนี้ตายในตอนต้นรัชกาลแม้จะก่อกวนสาเหตุต่างๆ

^{๔๖}. *ibid*, 10 cf. *The Short History*, 91.

กัน แน่่อนว่า ยศ ราชทินนามและตำแหน่ง
จริง ๆ ของสมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ กับ
สมัยที่ชำระพระราชพงศาวดารฉบับพิศดาร
ย่อมแตกต่างกันได้ อย่างน้อยขุนนางสมัยต้น
รัตนโกสินทร์ที่อาศัยกฎหมายตราสามดวงเป็น
หลักย่อมจะเชื่อไม่ได้เลยว่าหัวหน้ากองทหาร
มหาดเล็กจะมียศถึง “ออกญา” ได้ เพราะ
พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน กำหนดยศ
ไว้ว่าเป็น “จมื่น” ทั้ง ๆ ที่ตำแหน่งนั้น
บันไดไต่เต้าไปสู่ตำแหน่งออกญาလာไหม
ผู้เป็นเสนาบดีฝ่ายทหาร ผู้ชำระพระราช
พงศาวดารอาจได้แนวความคิดอย่างกว้าง ๆ
ว่าในสมัยนั้น มีหัวหน้ากองทหารมหาดเล็ก
คนหนึ่งขึ้นมาเป็นใหญ่เป็นโตผิดปกติจึงถู
เรื่องขึ้นมาให้จมื่นศรีสรักษ์ได้เป็นอุปราช
เรื่องนี้เป็นไปได้เพราะจมื่นศรีสรักษ์ไม่
ใช่เชื้อพระวงศ์ และวัน ผลิต ได้บันทึกไว้

ว่าสมเด็จพระเอกาทศรถ / “ทรงธรรม”
โปรดปรานพระอนุชาทั้งสองคือ พระองค์ทอง
และพระศรีศิลป์มาก

การคลี่คลายปัญหาในประวัติศาสตร์ไทย
ให้กระจ่างชัดนั้นเป็นเรื่องใหญ่ ซึ่งจะต้องอาศัย
วิธีการศึกษาที่เป็นระบบระเบียบและเป็นวิทยา
ศาสตร์เข้ามาพิจารณา นักประวัติศาสตร์จะต้อง
สงสัยไว้ก่อนว่า ผู้เขียนเอกสารใด ๆ ก็ตามมี
เจตนาและความซื่อสัตย์ซึ่งเขาจะต้องถอด
รหัสออกมาให้ได้ การกำหนดคุณค่าทางประวัติ
ศาสตร์ของหลักฐานประเภทพระราชพงศาวดาร
ก็เช่นเดียวกันต้องอาศัยข้อพิจารณาหลายอย่าง
และการตรวจสอบอย่างหนึ่งคือการใช้หลักฐาน
ร่วมสมัยของตะวันตกเข้ามาร่วมพิจารณาด้วย
และด้วยเหตุนี้เจตนาของ บีเตอร์ ฟลอริส
จึงเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจชิ้นหนึ่งที่
เราอาจนำมาศึกษาได้. ●